

5. Gereffi G. Global Value Chain Analysis: A Primer / G. Gereffi, K. Fernandez-Stark. – Durham : Center on Globalization, Governance & Competitiveness, Duke University, 2011. – 40 p.
6. Gereffi G. The Global Economy: Organization, Governance, and Development / G. Gereffi // The Handbook of Economic Sociology. – Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2005. – Ch. 8. – P. 160-182.
7. Gereffi G. The governance of global value chains / G. Gereffi, J. Humphrey, T. Sturgeon // Review of International Political Economy. – February 2005. – No. 12. – P. 78-104.
8. Gereffi G. The organization of buyer-driven global commodity chains: How US retailers shape overseas production networks / G. Gereffi // Commodity Chains and Global Capitalism. – Westport, CT : Greenwood Press, 1994. – P. 95-122.
9. Humphrey J. How Does Insertion in Global Value Chains Affect Upgrading in Industrial Clusters? / J. Humphrey, H. Schmitz // Regional Studies. – 2002. – Vol. 36(9). – P. 1017-1027.
10. Inserting Local Industries into Global Value Chains and Global Production Networks: Opportunities and Challenges for Upgrading / [G. Gereffi, J. Humphrey, R. Kaplinsky et al.] ; ed. by O. Memedovic. – Vienna : UNIDO, 2004. – 74 p.
11. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance / M. Porter. – New York : The Free Press, 1985. – 580 p.
12. Sturgeon T. J. How Do We Define Value Chains and Production Networks / T. J. Sturgeon // Institute of Development Studies Bulletin. – April 2001. – Vol. 32, No. 3. – P. 9-18.

Кравцова И. В. Теоретические основы исследования мировой экономики на базе глобальных цепочек создания стоимости.

В статье раскрывается сущность глобальных цепочек создания стоимости, обобщаются теоретические подходы к исследованию мировой экономики на их основе. Рассмотрены типы глобальных цепочек создания стоимости, причины их возникновения, формы управления, а также понятие экономической модернизации в данном контексте.

Ключевые слова: глобальные цепочки создания стоимости, мировая экономика, добавленная стоимость, экономическая модернизация.

Kravtsova I. V. Theoretical grounds of investigating the world economy on the basis of global value chains.

The article discovers the essence of global value chains, generalizes theoretical approaches to investigating the world economy within this framework. The types of global value chains, their origins, types of governance, as well as the concept of economic upgrading are considered.

Keywords: global value chains, world economy, value added, economic upgrading.

УДК 330.8

Манжула Є. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КООПЕРАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

В статті здійснено аналіз поглядів науковців на суть і значення процесів кооперації, а також розглянуто основні напрямки їх впливу на економічний розвиток країни.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, кооператив, виробничий кооператив, обслуговуючий кооператив, споживчий кооператив, акціонерне товариство, спілка.

На сучасному етапі одним із чинників при оцінці економічного стану країни вважається рівень розвитку та динаміка інноваційних процесів. Так, для того, щоб ефективно вирішувати як внутрішні економічні проблеми, так і бути успішним на світовому ринку, економіка країни має спиратись на новітні технології, знання, наукові винаходи тощо [7]. Всі ці інноваційні процеси потребують концентрації значної кількості трудових та фінансових ресурсів, що може бути досягнуто за допомогою кооперації. Адже саме завдяки розвитку процесів кооперації досягається максимальний ефект при використанні власних ресурсів, отриманні додаткового доходу від об'єднання та розподілу ризиків підприємництва, розширенні доступу до різних ринків, а також при економії на трансакційних витратах тощо.

Ідеї кооперації не нові, вони були висловлені Р. Оуеном, А. Сен-Сімоном, Ш. Фур'є, Ф. Райффайзеном та іншими дослідниками ще на початку XIX ст. Серед українських та російських вчених, праці яких присвячені переважно дослідженню принципів та ролі сільськогосподарської кооперації, слід відмітити таких всесвітньо відомих вчених як С. Н. Прокоповича, М. І. Туган-Барановського, А. В. Чаянова та інших. В їх роботах кооперація розглядалась як найкраща форма усунування сільськогосподарського виробництва та основа для майбутнього формування демократичних громадянських якостей вільної особистості [6].

Проблемам сучасного розвитку кооперації в Україні присвячені праці І. А. Артеменко, С. Г. Бабенка, В. Гончаренка, Т. О. Зінчука, М. Й. Маліка, В. С. Шибаніна та інших науковців, в яких поряд із економічними ефектами розвитку кооперації, відзначається і її соціальна роль, яка може стати вагомим фактором в подоланні кризових і застійних явищ в економіці нашої країни. Разом з тим, процес кооперації в Україні та його вплив на економічний розвиток в цілому, а також фактори, що впливають на його темпи, вивчається вітчизняною наукою вкрай недостатньо. Особливої потреби набуває дослідження умов і передумов розвитку кооперації, а також особливостей цього процесу, які дозволяють йому стати ефективним інструментом в становленні конкурентоспроможної національної економічної системи.

Метою дослідження є дослідження ролі кооперації в економічному розвитку України на сучасному етапі і, зокрема, в умовах євроінтеграції.

Сучасна економічна ситуація ставить перед економікою країни все нові та більш складні виклики. Обрана стратегія євроінтеграції вимагає від України проведення реформ та поступового входження у висококонкурентне середовище, а це є неможливим без розробки і реалізації інноваційної стратегії розвитку. Саме тому розширення масштабів кооперації та посилення її ролі в умовах складного кризового періоду стає об'єктивно необхідним фактором для покращення економічного клімату країни та забезпечення її поступального розвитку.

Аналіз наукових робіт показав, що серед основних причин виникнення і розвитку кооперації більшість авторів виділяють наступні: класове протиборство (лише завдяки спільним зусиллям, об'єднуючись в спілки, громадські організації тощо, працівники мають можливість захищати свої інтереси в боротьбі проти приватного капіталу, крім того завдяки кооперації малий та середній бізнес отримує шанс витримати конкуренцію з великими компаніями), моральні та психологічні фактори (кооперація дає можливість частині населення з незначними доходами стати власниками

кооперативних або акціонерних підприємств, що в свою чергу допомагає їм працевлаштуватись та почуватись більш соціально захищеними). Заслугує на увагу висновок щодо суті та причин виникнення кооперації, зроблений в дисертаційному дослідженні “Трансформація відносин власності в споживчій кооперації при переході до ринкової економіки” І. А. Артеменко: “основною рисою кооперації є те, що її виникнення є об’єктивним наслідком протиріч, породжених реалізацією приватної та державної соціалізованої власності на користь обмеженої кількості членів суспільства та зневажання ними природних прав більшості людей. Особливе місце кооперації в складній гамі суспільно-господарських відносин визначається тим, що вона зародилася і розвивається на протигагу і в доповнення приватній власності, а пізніше і державній, і є однією з найважливіших підвалин вирішення протиріч, які породжуються безроздільним пануванням кожної з цих форм власності” [1].

Економічну роль кооперації слід розглядати передусім з позиції ефективності підприємств, заснованих на принципах спільного, колективного ведення господарства на основі об’єднання різних ресурсів (головним чином трудових та фінансових), а саме кооперативів (виробничих, обслуговуючих та споживчих), акціонерних товариств, спілок тощо. Ці підприємства формуються на засадах самоуправління, самофінансування і самозабезпечення. Вони функціонують у будь-якій сфері економічної діяльності і вільні у виборі виробничого профілю, форми організації, системи управління. В основі їх діяльності лежить ринковий механізм, який дозволяє найповніше використовувати потенціал кооперації праці, можливості мобілізації коштів широких верств населення і перетворення їх у продуктивний капітал, посилення ефективності вертикальної інтеграції та комбінування шляхом організації багатопрофільного господарства.

За таких умов кооперація через свої організаційно-правові форми прояву може вирішувати багатопланові завдання: формувати товарний ринок, розвивати грошовий ринок через створення кредитних спілок, кооперативних та акціонерних банків, підтримати сільськогосподарське виробництво, вирішувати цілу низку економічних проблем. До того ж, подібні підприємства здатні збудити в масах відчуття господаря, особисту відповідальність за результати своєї праці, посилити зацікавленість працівників в підвищенні продуктивності праці тощо.

Отже, в економіці завдяки кооперації створюються підприємства з демократичним устроєм і вільним вибором діяльності будь-якої спрямованості, здатні забезпечити ефективну діяльність як в традиційних сферах (аграрній, переробній, житлово-будівельній, заготівельній, торговельній), так і в нових (соціально-культурній, кредитно-банківській, освітній, науковій), що, в свою чергу, може стати вагомим чинником для побудови інноваційної стратегії розвитку економіки країни.

В економічному плані роль кооперації полягає в тому, що вона:

- сприяє формуванню багатокладної економіки;
- забезпечує ефективність господарської діяльності, стимулює розвиток технологічного, економічного і соціального прогресу;
- охоплює різні сфери людської діяльності і сприяє випуску в широких масштабах конкурентоспроможної продукції та послуг;
- посилює горизонтальну і вертикальну економічну інтеграцію.

Так, Ерік Блайх, керівник проекту USAID АгроІнвест, в своїй статті “Кооперація

дозволяє зробити малий і середній бізнес успішним” [3] зазначає, що в сучасних умовах малі та середні виробники сільськогосподарської продукції в Україні, які виробляють більшу частину фруктів, овочів, молока, м’яса, самостійно не в змозі конкурувати з великими агрохолдингами, а, отже, без консолідації спільних зусиль, без кооперації приречені на банкрутство. Адже обмеженість власних ресурсів не дає можливості кожному з них поодиноці застосовувати сучасні технології виробництва, зберігання та переробки продукції, пропонувати на ринок гуртові партії виробленої ними продукції і, як наслідок, продуктивність і прибутковість їхнього виробництва у порівнянні з великими компаніями залишається невисокою. Таким чином, без кооперації малі та середні виробники програють у конкурентній боротьбі, виходять із бізнесу, що, у свою чергу, породжує низку соціально-економічних проблем на селі, передусім – безробіття, зниження життєвого рівня сільського населення [3].

Отже, крім економічних ефектів від кооперації, цей процес має і соціальні наслідки. Соціальне значення кооперації обумовлено тим, що вона забезпечує соціальну підтримку і соціальний захист широких верств населення, насамперед, слабо соціально захищених. Йдеться про мільйони людей з низькими доходами, які тільки у співтоваристві і в колективних діях можуть досягти трудової зайнятості, соціального обслуговування і гарантій соціального захисту.

Кооперація дозволяє органічно поєднувати особисті та колективні інтереси, сприяє розвитку самореалізації, самоуправління та колективного захисту. Цим самим вона є і залишається надалі тією соціальною інституцією, яка поєднує ліберальні ідеали з ідеалами соціальної справедливості.

Саме завдяки цьому, кооперація відіграє важливу роль в покращенні політичної складової розвитку країни. В сучасних умовах становлення політичних партій, громадських організацій та рухів в Україні відбувається за умов стрімкого зростання соціальної напруженості, що призводить до девальвації демократичних цінностей у свідомості значної частини населення. За таких умов особливого значення набуває консолідація українського суспільства навколо тих інституцій, які зорієнтовані на вічні загальнолюдські цінності – родину, науку, релігію, мистецтво, кооперацію. Тож кооперація є інституцією демократичною, яка враховує національні традиції та особливості нашого суспільства, і до того ж аполітичною, такою, що орієнтується на задоволення простих людей, виступає природним союзником та однією з головних підвалин демократичних процесів в Україні. Так, Л. Горкіна, розглядає кооперацію як невід’ємну складову модернізації суспільства в результаті лібералізації економіки [5] підтверджуючи, тим самим, науково-практичну перспективність ідеї ліберально-демократичної концепції подальшого реформування економіки України, запропонованої академіком В. Гейцем [4].

Слід також підкреслити важливість кооперації при інтеграції України у європейське співтовариство. Досвід розвитку економіки в передових країнах свідчить, що в них відбувається процес поглиблення соціалізації відносин власності, який є одним із найважливіших засобів залучення інвестицій та посилення зацікавленості працівників у результатах виробництва. Так, на офіційному сайті Співки кооператорів та підприємців України в статті “Розвиток кооперативів для забезпечення добробуту всього світу” зазначається, що “у більшості країн, підприємства кооперативної форми власності менш болісно пережили кризу, ніж підприємства, що належать інвесторам...

Така здатність кооперативів швидко пристосовуватися до мінливих умов вивела їх на новий рівень визнання – і політики і громадські діячі тепер намагаються зрозуміти, яку роль можуть зіграти кооперативні підприємства у врегулюванні негативних наслідків глобальної кризи та реформуванні системи, що створила таку ситуацію” [10]. Таким чином, завдяки процесам кооперації (можливості ефективного об’єднання економічних, соціальних та екологічних цілей) можна полегшити перебіг кризи, що в свою чергу, є доступною, але ще не використаною, можливістю виходу з неї.

Як бачимо, вивчення можливості ролі кооперації є особливо актуальним для нашої країни, де економічна, соціальна і політична кризи посилюються, і вкрай гостро постають питання пошуків виходу з них. Економічні реформи, які проводились в Україні, не створили умов для ефективного використання можливостей кооперації і, як наслідок, майже відсутній її вплив на формування конкурентного середовища, зростання зайнятості та доходів населення, на покращення ділової активності, розвиток сфери соціальних послуг, підвищення якості та оновлення продукції. Недооцінку ролі та можливостей кооперації в соціально-економічному розвитку країни деякі науковці пояснюють хибним ставленням суспільства до неї, як до пережитку радянської доби і ототожненням з колгоспною системою. Однак, як ми бачимо, саме кооперація в сучасних умовах може стати тим реальним інструментом консолідації і згуртування зусиль усього суспільства заради відродження економіки країни та її інноваційного розвитку.

Висновки. Кооперація найповніше розкривається через свою соціально-економічну природу, в якій реалізуються її цінності та принципи. Умови та передумови розвитку кооперації в національній економіці України нині виникають як в економічній, так і в соціальній та політичній сферах. Найважливішими з них, є:

– поділ праці, спеціалізація господарюючих суб’єктів, територіальна концентрація виробництва, які створюють перспективи для розвитку кооперації та інтеграції;

– реструктуризація економіки, роздрібнення господарств, реформування земельних відносин, зростаюча конкуренція з боку іноземних виробників;

– десоціалізація як характерна риса кризової економіки, що проявляється в послабленні соціального захисту і соціальної підтримки людей. Таке становище посилює прагнення економічно активного населення до кооперації;

– зростаюче безробіття, зниження рівня зайнятості населення, інші соціальні проблеми, які можуть бути успішно розв’язані через створення підприємств колективної форми власності;

– необхідність формування активної державної політики щодо розвитку та підтримки малого і середнього бізнесу, вільного підприємництва в умовах відсутності у більшості населення капіталу і труднодоступності отримання банківських кредитів. Ці обставини орієнтують населення на колективну взаємодопомогу.

Домінуючі напрямки посилення ролі кооперації в умовах сучасної України – економічний, соціальний, політичний та міжнародний. Отже, розвиток кооперації є необхідною умовою відродження економіки України та входження її до складу висококонкурентного світового товариства.

Використані джерела:

1. *Артеменко І. А.* Трансформація відносин власності в споживчій кооперації при переході до ринкової економіки: дисертація ... кандидата економічних наук: спеціальність 08.01.01 – “Економічна теорія” / *Артеменко Ірина Анатоліївна*; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2004. – 212 с.
2. *Бабенко С. Г.* Історія кооперативного руху / *С. Г. Бабенко, В. Г. Галюк, С. Д. Гелей та ін.* – Л. : Інститут українознавства НАНУ ; Комерційна академія, 1995. – 412 с.
3. *Блайх Е.* Кооперація дозволяє зробити малий і середній бізнес успішним [електронний ресурс] / *Ерік Блайх* // Науково-практичний коментар до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” та суміжних правових актів. *Р. Я. Корінець, М. Й. Малік, В. М. Масін та ін.* / за ред. *Р. Я. Корінця, М. Й. Маліка, В. М. Масіна, М. П. Гриценка.* – Київ : ВАІТЕ, 2013. – 212 с. – режим доступу : <http://minagro.gov.ua/system/files/>
4. *Геец В.* Либерально-демократические основы: курс на модернизацию Украины / *В. Геец* // Экономика Украины. – 2010. – № 3. – С. 4-20.
5. *Горкіна Л.* Кооперація у контексті ліберально-демократичної концепції модернізації суспільства [Текст] / *Л. Горкіна* // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 4-14. – (поч.). // Економіка України. – 2011. – № 5. – С. 4-15 – (закінч.)
6. *Загурський О. М.* Інституціональний аналіз кооперативних процесів в аграрному секторі України [Електронний ресурс] / *О. М. Загурський* // Збірник наукових праць. Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 35. – Режим доступу : http://www.sedu.com.ua/wp-content/uploads/2015/01/sedu-35_20141.pdf
7. *Колодрубська Н. В.* Проблеми інноваційного розвитку корпоративного сектору України [Електронний ресурс] / *Н. В. Колодрубська* // Інституційний репозитарій Державного вищого навчального закладу “Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана” – iRKNEU. – 2011 – С. 175-183 – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/2115/1/kolodrubaska.pdf>
8. *Оуэн Р.* Избранные сочинения. [Електронний ресурс] / *Р. Оуэн*; Перевод с английского и комментарий *С. А. Фейгиной* // Публичная библиотека – Электрон. дані. – Москва-Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1950. – Академия наук СССР. Серия “Предшественники научного социализма”. – Том 2. – Режим доступу : http://publ.lib.ru/ARCHIVES/O/OUEN_Robert/_Ouen_R..html#002
9. *Туган-Барановский М.* Экономическая природа кооперативов и их классификация / *М. Туган-Барановский* – М. : Наука, 1996. – 123 с.
10. Спілка кооператорів та підприємців України. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.skpu.ecosvit.org/>

Манжула Е. В. Кооперація як фактор економічного і соціального розвитку.

В статтє осуществлен анализ научных взглядов на сущность и значение процессов кооперации, а также основные направления их влияния на экономическое развитие страны.

Ключевые слова: *кооперація, сільськогосподарська кооперація, кооператив, виробничий кооператив, обслуговуючий кооператив, побутовий кооператив.*

Manzhula I. V. Cooperation as a factor of economic and social development.

In the article scientific views on the nature and significance of the processes of cooperation, and also the main directions of their influence on the economic development of the country are analyzed.

Keywords: *cooperation, agricultural cooperation, cooperative, production cooperative, service cooperative, consumer cooperative.*